

Omberg, Ole: ?

100508

Økonomisk Landsvik,

I dagene etter 9. april 1940 hersket det i det norske næringsliv som overalt ellers fullstendig kaos. Men etterkvert som de tyske tropper underla sig større og større deler av landet meldte det problem sig med stigende tyngde hvorledes en skulde forholde sig med bedriftene, forretningene, personalet, arbeiderne og den vanlige virksomhet, omsetning, transport og produksjon. Enhver var klar over at situasjonen var ekstraordinær for aa bruke et mildt uttrykk, og at næringslivet var kommet op i en ny og ukjent stilling, som krevet ekstraordinære forholdsregler av mangeslags art.

Imidlertid fikk en noen veiledning i Administrasjonsraadets henstilling om loyalt samarbeide med okkupasjonsmyndighetene støttet av det sterke inntrykk som Høiesterettsjustitiarius Paal Bergs og den norske kirkes primas biskop Bergravs ord gjorde og som neppe trenger ytterligere omtale.

Almenheten og dermed ogsaa næringslivets menn blev ogsaa vidne til at stat og kommuner fra første stund av stillet sig til okkupantens og hans organers disposisjon. Det offentlige gikk selv i spissen for utførelse av tyske arbeider av ren militær natur. Saaledes vakte det ikke liten opsikt at Oslo Kommune i siste halvdel av april måned 1940 satte igang de omfattende arbeider paa Fornebo Flyplass, som naturligvis var overordentlig krigsviktig, og som da ogsaa engelske fly paa denne tid til stadighet hjemsoekte. Den almindelige næringsdrivende uten kjenskap til det som foregikk bak kullissene og foran arbeidets igangsettelse saa ogsaa at ingen av de offentlige menn i kommunen eller Administrasjonsraadet, som hadde vært med paa disse ting, forlot sine plasse av den grunn. Man maatte derfor trekke den eneste og riktige konklusjon at dette saa krigsviktige arbeide blev utført med de norske myndigheters fulle konsens.

Den egentlige sammenheng hermed var forøvrig den at Oslo kommune paa den tyske vernemakts henstilling om reparasjon og utvidelse av Fornebo Flyplass hadde utbedt sig et skriftlig paalegg, noe de tyske myndigheter avslø med den begrunnelse at "de var kommet som Norges venner og derfor ikke vilde bruke makt". Paa et møte paa Administrasjonsraadets kontor blev det derpaa besluttet aa sette arbeidet igang uten saadant formelt paalegg. Paa dette møte var bl.a. tilstede:

Direktør Alf B. Bryn, representant for Administrasjonsraadet,
 Finansraad Hartmann, " " Oslo Kommune,
 Arkitekt Odd Nansen, " " Entreprenørene,
 2 representanter for Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon,
 2 representanter for Reichskommisar.

Ingen av disse herrer er dratt til ansvar for utførelsen av dette eklatant krigsviktige arbeide. Hvis en persom utenom "det gode selskap" hadde hatt med noe slikt aa gjøre vilde det sikkert medført fengselsstraff under de nøgjeldende rettsforhold.

I samme retning maatte det ogsaa trekke at Administrasjonsraadets formann, fylkesmann Christensen, i et offentlig foredrag bl. a uttalte:

"Alt maa være forsøkt før vi gaar over til aa bli tysk pro-vins. Skjer det har det lange utsikter siden".

En uttalelse av en ledende mann innen fagorganisasjonen, Elias Volan, maatte ogsaa veie tungt:

"Jeg vilde ikke være med paa den linje at vi skulde velge jernhelen. Det gjelder større verdier enn kongehuset."

Allikevel fölte næringslivets menn sig ikke trygge og det blev derfor rettet henvendelser til Norges Industriforbund, som straks satte sig i forbindelse med fhv. regjeringsadvokat Kristen Johansen, den mann som hadde vært regjeringen Nygaardsvolds og Arbeiderpartiets juridiske konsulent i statsanliggender, den mann hvem Höiesterett da han trakk sig tilbake, gav den mest uforbeholdne ros for juridisk innsikt og virksomhet. Kristen Johansen gav i henhold hertil en betenkning om disse spørmaal til Norges Industriforbund, datert 27.mai 1940, hvori han bl.a. uttaler fölgende:

"Det er uomtvistelig at innen det besatte omraade gaar okkupasjonsmyndighetenes bestemmelser foran den ordinære regjerings bestemmelser. Den site kan ikke ved forordning forordningsgyldig paa legge den norske befolkning noe eller undlate noe, som okkupasjonsmakten paabyr eller forlanger, saafrent okkupasjonsmaktens paabud ikke ligger utenfor grensene av denne okkupasjonsmyndighets rettslige beföielse. Herav er fölgen at en heller ikke senere kan gjöre ansvar gjellende mot norske borgere fordi disse ikke harrettet sig etter dens - regjeringens - forholdsordrer, naar disse var i strid med okkupasjonsmyndighetenes bestemmelser".

Og videre:

"I det okkuperte omraade maa en opfylle kontrakter inngaatt paa forhaand med innvaanere av den okkuperende makt. Jeg kan ikke se at der er noen grunn til ikke ogsaa aa slutte nye kontrakter."

Stillingen var etter denne temmelig uforbeholdne uttalelse av regjeringsadvokaten, sirkulert til Norges Industriforbunds medlemmer som sirkulære nr. 31 av 1940 den, at næringslivets menn ikke behövet aa nære noen engstelse eller ha noen betenklighet ved aa inngaa kontrakter med eller utföre arbeider for de tyske myndigheter.

Ophevelsen av Administrasjonsraadet og utnevnelsen av de kommissariske statsraader kunde ikke bringe noen endring i dette forhold. Paa dette tidspunkt hadde regjeringen Nygaardsvold som bekjent ogsaa forlengst forlatt landet, som i sin helhet var okkupert og styret derfor underlagt Haagerkonvensjonen og Folkerettens regler.

Den 9. juni 1940 utstedte regjeringen en erklæring om at krigen var ophört i Norge, og bare skulde fortsettes paa andre fronter. Uten spesielt kjennskap til Folkerettens bestemmelser var det klart for enhver at Norge nu var underlagt okkupantens styre, og at enhver borger hadde plikt til aa rette sig etter okkupasjonsmyndighetenes bestemmelser. I full overensstemmelse med folkeretten kunde forretninger avsluttes med okkupanten og hans organer. Om der kom forordninger fra regjeringen i London, hvad der i den förste tid ikke gjorde, og om slike forordninger var blitt kungjort for det norske folk, hvilket ikke kunde skje og under hele okkupasjonstiden ikke skjedde paa en noensomhelst betryggende maate, saa var enhver i sin fulle rett naar han utförte oppdrag for okkupanten.

Etterat okkupasjonen var fullbyrdet og konge og regjering hadde forlatt landet, bad Norges Industriforbund om en tilleggsuttalelse fra Kristen Johansen, som man fikk og som er citert i Industriforbundets rundskriv av 14. juni 1940. Kristen Johansen uttaler her:

"De har ønsket en tilleggsuttalelse fra mig paa grunnlag av det faktum at den norske hærledning har opgitt kampen.

Resultatet herav og av det engelsk-franske tilbaketog fra Narvikomraadet er at den tyske hærkraft ubetridelig er aa opfatte som okkupant av hele Norge, og videre at Haagerkonvensjonens art. 44 og 52 blir uten anvendelse forsaavidt som disse beskytter norske personer mot tvangsmessig hjelp ydet okkupasjonsmakten under dennes militære operasjoner mot landets egen stridskraft.

Videre følger av Haagerkonvensjonens art. 43 og 45 at okkupasjonsmakten har all den administrative myndighet som normalt tilkommer landets regjering.

Konsekvensen er at enhver norsk borger - eller selskap - er lovmessig berettiget til aa slutte kontrakter med okkupasjonsmyndigheten om ethvert arbeide og enhver prestasjon innen rikets omraade.

Hvorvidt han ogsaa er forpliktet til aa utføre slikt arbeide, vil avhenge av om han etter landets lov er forpliktet hertil, eller om utførelsen er "til okkupasjonshærens behov."

Kopi av dette sirkulære nr. 38/1940, datert 14. juni 1940 vedlegges. Likesaa følger vedlagt kopi av regjeringsadvokat Kristen Johansens foran siterte betenkning av 27. mai 1940. Som det vil sees har regjeringsadvokaten meget samvittighetsfullt satt sig inn i nevnte problemer og klarlagt disse for de norske næringsdrivende, og der kunde etter denne uttalelse fra et saa autorativt juridisk hold ledet av Norges Industriforbunds godtagelse ikke levnes noensomhelst tvil om lovligheten av aa utføre tyske oppdrag. Situasjonen var alt-saa høsten 1940 den at enhver forretningsmann maatte anse det som sin fulle rette aa gjøre forretninger med den tyske vernemakt, det var ikke bare fullt lovlig, men maatte ogsaa i de fleste tilfelle fremstille sig som ønskelig ettersom det jo gjaldt aa holde hjulene igang og arbeidsløsheten - et katastrofetruende fenomen fra livet. Det var aa forutse at nöden og elendigheten i landet vilde bli uover-skuelig om arbeidslivet skulde stoppe op.

Følgén var at det ene firma etter det annet sökte og fikk ordres fra tyskerne. Saasnant et firma saa at en kollega i bransjen leverte varer og utförte oppdrag for tyskerne, og saasnant en næringsdrivende fikk vite at baade den og den om hvis patriotiske sinnelag og nasjonale innstilling der ikke kunde herske tvil sökte og fikk store og inntektsbringende ordres utviklet der sig et formelig kap-löp - en intens konkurranse - om disse ordres fra okkupantens etter-hvert stigende organer. Om ordrene direkte gjaldt utbygning av militære anlegg, forsyninger av krigsmateriel, krigskontrabande, eller bare indirekte støtte til tyskerne i deres kamp, spilte ingensomhelst rolle.

Som et ledd i denne utvikling kan nevnes opprettelsen av "Tysk Handelskammer i Norge" ved aarskiftet 1940/41. Den forberedende komité bestaaende av Industriforbundets direktör, herr Lorentz Vogt, Pilling, P.M.Röwde, F.Heyerdahl, Z.E.Wüskmann og Brinckmann sendte ut fölgende innbydelsessirkulære:

" Tysk Handelskammer i Norge

For aa fremme handelsforbindelsen mellem Tyskland og Norge har man tatt op arbeidet med aa opprette et tysk handelskammer i Norge. I Oslo er forelöbig nedsatt et forberedende utvalg paa 6 medlemmer, hvorav 3 er norske og 3 er tyske.

Denne komité har til oppgave aa utarbeide statutter for det nye kammer og treffe de nödvendige foranstaltninger för den konsti-

tuerende generalforsamling. Tidspunktet for denne generalforsamling er ennu ikke fastsatt. For imidlertid straks aa kunne ta fatt paa de mangesidige og viktige oppgaver som allerede foreligger, er kammerets tekniske apparat bragt i orden fra 1. september d.a. Den daglige ledelse er overdratt herr Georg Brinckmann, som i mange aar har vart ansatt i Reichsgruppe Industrie, Berlin. Kontorlokaler er foreløbig leid i Fr. Nansens pl. 8, værelse 609, tlf. 20896.

Kammeret vil arbeide for aa fremme samhandlen mellem Norge og Tyskland, og vil samtidig søke aa fremme den personlige forbindelse mellem næringslivets menn i begge land. Det vil opta et intimt samarbeide med alle tyske og norske myndigheter og næringsorganisasjoner, og vil se det som sin oppgave aa føre de interesserte næringsgrupper i begge land sammen til et fruktbart samarbeide og tjene de berettigede næringsinteresser i begge land. Dette vil ogsaa komme til uttryk derved at kammerets styre vil bestaa av baade tyske og norske medlemmer, under ledelse av en tysk president. Styret skal ha den ansvarlige ledelse og administrasjon av kammeret, og vil bestaa av presidenten, en norsk visepresident samt ett tysk og ett norsk medlem, foruten den tyske daglige leder av kontoret.

Kammeret vil derved bli bygget op paa samme maate som de tyske handelskammere i de øvrige europeiske land. Det vil derfor kunne bli offisielt anerkjent fra tysk side, og vil ogsaa bli gitt spesielle oppgaver, som hittil har vart ivaretatt av de tyske myndigheter i Norge.

Den aarlige minimumskontingent er fastsatt til norske kroner 100. Den forberedende komite vil foreslaa for den konstituerende generalforsamling aa innkreve norske kroner 60.- for det første aar, som løper fra starten til 31. mars 1941.

For organisasjoner og særlig interesserte firmaer er det adgang til aa yde bidrag utover minimumskontingenten.

Innbetalinger i Norge kan skje paa det tyske handelskammer I Norges foliokonto nr. 4988 B i Den Norske Creditbank, Oslo."

Dette innbydelsessirkulære - som vel maa sies aa tale for sig selv - var ledsaget av en fortegnelse over en rekke av vaart næringslivs mest fremstaaende menn, selskaper og banker, som underhaanden allerede hadde tegnet sig som medlemmer av kammeret, folk som fremdeles sitter i spissen for vaart lands største bedrifter, og om hvis patriotiske innstilling og holdning ingen har reist tvil, men tvertom gitt attest! Fortegnelsen over dem som tegnet sig underhaanden til dette foretagende er tidligere offentliggjort og ser slik ut:

Aall -Ulefos Brug, Ulefoss,	Aas & Wahls boktrykkeri, Oslo
A/S Askim Gummivarefabrikk,	Direktør Fr. H. Behrens, Oslo
Bergens Privatbank,	A/S Bjøkaasen Gruber, Oslo
Advokat Chr. Blom, Oslo,	A/S Borregaard, Sarpsborg,
S.M. Bryde, Oslo,	Bryn, Halden & Nitedals tannstik fabrikk, Oslo.
Chr. Bank og Kreditkasse	A/S Christiania Portland Cement fabrikk, Oslo.
A/S Christiansands Møller,	De nordiske Fabrikker, De No Fa A/S, Oslo.
Den Norske Creditbank, Oslo,	A/S Den Norske Kalosje og Gummi- varefabrikk, Bjøndalen,
Det Bergenske Dampskibsselskap, Bergen	Det Nordenfjeldske Dampskibsselskap, Trondhjem
Det Stavangerske Dampskibsselskap, Stavanger	Det Søndenfjeldske Norske Damp- skibsselskap, Oslo.

Det Norske Zinkkompani A/S,
Elektrisitetes-Aktieselskapet
A.S.C. Oslo,
Direktør Elias Fegersten, Oslo

Direktør Bern Fossum, Oslo
Grimstad Gartneri, Grimstad
Johan Heltung A/S, Oslo
Oluf Holm A/S Ltd, Aalesund
Hudtwalcker & Co A/S, Oslo
Direktør Carl A. Janicke, Oslo
Henry Johansen Ltd. Oslo
O. Kavli A/S Bergen
Generaldirektør S. Kloumann, Oslo
A/S Lilleborg Fabrikker, Oslo

A/S Meraker Smelteverk, Kopperaa
Norges Industriforbund, Oslo
Norsk Hydro - Elektrisk Kvelstoff-
aktieselskap, Oslo,
Notodden Calcium Carbidefabrikk,
a/s, Notodden.

Grosserer Alfr. W. Olsen, Oslo
Porsgrunns Mek. Verksted, Porsgr.
Röwde & Co, Oslo

Halvor Schou, Hjula Væveri, Oslo
Sjursöya Kull & Koks A/S, Oslo
Skibsreder Johan Stenersen, Oslo
Tinfoss Papirfabrikk, Notodden
Treschow - Fritzöe, Larvik
A/S Vagsøy Kalkverk, Oslo

Direktør Lorentz Vogt, Oslo

Electric Furnace Products Company,
Limited, Sauda

A/S Elektrisk Bureau, Oslo,

A/S Forenede Blikkeballagefabrikker,
Foss,

Fredrikstad Granitkompani A/S
K.N. Vegard, Fredrikstad,

Felix Hartmann A/S, Oslo,
Direktør F. Heyerdahl, Oslo,
Th.C. Holm & Sön, Oslo

A/S Höyer Ellefsen, Oslo

A/S Jelölinjen, Oslo

Henry Johansen Lumber Co A/S Kr.sand.

Keddel & Bommen, Oslo

Kunstsilkefabrikken A/S, Notodden,
Generaldirektør Arne Meidell, Sarps-
borg,

Direktør Thorolf Mowinckel, Oslo

A/S Norsk Aluminium Company, Oslo

Norsk Sprengstoffindustri A/S Oslo

Odda Smelteverk A/S, Odda

Orkla Grube-Aktiebolag, Lökken Verk

Direktør Öystein Ravner, Oslo,

Saugbruksforeningen, Halden

Siemens Norsk Aktieselskap, Oslo

Konsul Thomas Stang, Oslo,

A/S Sydvaranger, Oslo

Tinfoss Jernverk A/S Notodden,

A/S Union (Union Co), Oslo,

A/S Vestlandske Gummivarefabrikk,
Stavanger,

A/S Egir, Melbo.

Dette er bare en liten brökdelen av dem som i tillid til det gode selskaps borgen senere meldte sig inn som medlemmer av Tysk Handelskammer i Norge.

Här noe forledet til ökonomisk samarbeide med okkupanten maa det vel være dette, og skulde noen tillegges strafferetslig ansvar for saadant samarbeide, maatte det vel i förste rekke være de menn, som gikk inn for opprettelsen av Tysk Handelskammer i Norge. Etter forlydender skal der imidlertid ikke reises tiltale mot noen av de nevnte herrer for dette forhold.

Aa nevne alle de store, mellemstore og mindre firmaer som etterhvert gikk inn for aa sikre sig tyske ordres og for aa utföre dem paa den mest tilfredsstillende maate, er selvsagt umulig. Det er lettere aa nevne dem som ikke gjorde det, skjönt der kan være berettiget grunn til aa anta at slike firmaer og bedrifter ikke eksisterer naar en skal ta med alle de direkte og indirekte ordres, primäre og secundäre virksomheter. Sannheten er den at med vitende og vilje gikk praktisk talt hele det norske næringsliv inn for aa sikre de tyske militäre og ökonomiske interesser. Visstnok er det saa at den tyske vernemakt sikret sig kontrollen over vaare viktigste industriforetagender, men de direktiver og paalegg disse mottok blev mött med den beste vilje vil aa utföre oppdragene. Det allerede bestaaende maskineri blev utnyttet looß, og hvor det var nödvendig og regningssvarende gikk firmaene til nyanskaffelser og utvidelser, likesom de for aa öke kapasiteten sendte folk i spesielt studieöiemed til Tyskland eller til det övrige tilgjengelige utland. En rekke nye oppfinnelser og metoder

blev satt ut i livet og mange nye fabrikkar og industriforetager saa dagens lys, alt basert paa leveranser til den tyske Krigsmaskin. Hvor det nödvendige raastoff var tilstede blomstret industrien som aldrig för.

Bankene garanterte og finansierte berdvillig disse leveranser, som uten deres mellemkomst neppe hadde kunnet gjennomföres, i ethvertfall ikke i den utstrekning som skjedd. De maa derfor ta sin del av ansvaret for utförelsen eller gjennomförelsen av de store tyske opdrag.

Om Industrien med vekslende hell vil forsöke aa undskylde sig med at opdragene blev utfört mere eller mindre etter paalegg, er dette et argument, som handelsfirmaene vanskelig kan höres med, i ethvertfall hvor det gjelder leveranser over et lengere tidsrum, idet en handlende som regel bare kan undlate aa kjöpe inn flere varer for videresalg. Her treffer man derfor paa de mest aapenbare eksempler paa "krigsprofitörer" Firma etter firma kan gjennomgaas etter bransjeregistrene, og ikke mange vil undgaa aa komme inn under landsviksanordningens bestemmelser, naar det skal gjöre rede for hvor de store fortjenester under okkupasjonen skriver sig fra. Direkte eller indirekte er gevinstene kommet fra tyske ordres for en uhyggelig stor procenßs vedkommende. Hertil kommer alle inntekter som ved alle slags knep blev undratt de daværende myndigheter for beskatning.

For de norske firmaer betöd de tyske ordres en stor fordel ogsaa utover den rene pengefortjeneste, det betöd preferanser paa raamateriel, energi, driftsmidler, lokaler, transport og arbeidskraft, men ogsaa beskyttelse mot alle slags overgrep og lettelser i enhver henseende. Best viste dette sig da loven om den tvungne nasjonale arbeidsinnsats blev iverksatt. Det gjaldt da aa sikre sig tyske ordres forat sjefer, juniorsjefer med omgangskreds, funksjonärer og arbeidere ikke blev utskrevet til tyske anlegsarbeider. Trafikken paa de tyske Dienststeller var aldrig saa livlig som nettop paa dette tidspunkt, da enhver maatte forstaa at krigen definitivt var tapt for tyskerne. Etter landsviksanordningens klare ord er imidlertid alle disse straffskyldige, idet de har sökt forretningsforbindelse med okkupanten.

Jeg vil avholde mig fra aa ta frem eksempler paa hvorledes enkelte av vaare mest landskjente firamer uten opfordring sökte samarbeide med okkupanten allerede för okkupasjonen endnu var fullbrag og mens det ennü paagikk krigshandlinger her i landet.

Det kan med trygghet sies at störstedeln av vaar forretningsstand og vaart næringsliv etterhvert blev saa sterkt "infisert" at aa skille klinten fra hveten maa bli et uhyre vanskelig for ikke aa si umulig arbeide.

Men heller ikke hermed kan kapittelet om krigsprofitörene slutte. Vi har de ca. 100.000 arbeidere, gaardbrukere, smaabrukere, fiskere og endogsaa kontorfolk og lavereönnede funksjonärer, som frivillig meldte sig til de höit betalte tyske anlegsarbeider av militær natur eller drev svartebörs med tyskerne. Endog saa sent som i 1944 maatte myndighetene gripe inn overfor de entreprenörfirmaer, som lokket til sig ledig eller disponibel arbeidskraft gjennom store annonser i dagspressen, hvori den höieste lönn blev lovet, gratis

reise frem og tilbake, gratis forplåining o.s.v. Det er bare en grads-forskjell mellom de firmaer som tjente millioner paa tyske leveranser og den smaabruker, som forlot sitt bruk for i tysk tjeneste aa heve en maanedslønn som var like stor som hans tidligere aarsinntekt.

De domme som er faldt i disse saker er forholdsvis faa og har en noe tilfeldig karakter.

Forsaavidt angaar det forhold aa forlate sitt normale arbeide og ta bedre betalt frivillig arbeide hos okkupanten har vi en byrettsavgjørelse, hvorefter vedkommende blev frifunnet for landsvik. Forholdet gjaldt ansettelse som arbeider ved den tyske krigsmarine etter en ukelønn av kr. 200. I samsvar hermed har Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon ensstemmig besluttet at de arbeidere som det ikke er noe annet aa utsette paa enn at de tok denslags arbeide under okkupasjonen skal betraktes som fullgode medlemmer av organisasjonen og ikke vederfares restriksjoner av noensomhelst art - en linje som helt ut faller sammen med Kristen Johansens syn paa saken. Da enkelte kommuner - som f.eks. Larvik Kommune - i sin tid direkte henviste den overflödige arbeidshjelp til tyske arbeider - vilde det vel ogsaa være en selvmotsigelse om arbeiderne senere skulde straffes for at de tok slikt arbeide. Noen avgjørelse i motsatt retning for disse arbeidsforhold foreligger saavidt vites ikke, og man maa vel som forholdene ligger an med ca. 100.000 tyskerarbeidere, ha grunn til aa gaa ut fra at princippet for rettsoppgjøret her er fastlagt.

Naar det gjelder forretningsvirksomhet er situasjonen mere uklar. Höiesterett har i sin förste behandling av Landsviksanordningen innledningsvis uttalt at forutsetningen for dens anvendelse i alle tilfelle er at forholdet er av den beskaffenhet at det rammes av strl. § 86 m.fl. Med andre ord at landsviksanordningen skal virke som en amnestilov etter hvilken man kan nedsette straffen til under det i straffeloven nevnte minimum 3 aar. Paa dette grunnlag, men ogsaa kun paa dette er Landsviksanordningens bestemmelser opretholdt. Höiesterett har bl.a. trukket den konsekvens herav, at hvis der i dommen ikke henvises til straffelovens bestemmelser, men bare dömmes etter landsvik anordningens bestemmelser issolert, blir dommen aa opheve, jfr. ogsaa grunnlovens pgr. 97 (om loves tilbakevirkende kraft). Videre har man fra samme hold uttalt at hvis landsviksanordningen skulde ramme forhold som ligger utenfor gjerningsinnholdet i straffelovens bestemmelser, kan anordningen i ethvertfall ikke forsaavidt anvendes paa forhold för dens tilblivelse, jfr. grl. § 97. Enkelte bestemmelser i landsviks anordningens oprinnelige form har da ogsaa maattet revideres overensstemmende hermed, saaledes bestemmelsene om ektefellens medansvar.

Landsviksanordningen har fra förste stund av gitt sig ut for aa være en ren amnestilov, men den forhaandsfortolkning og utdypning den gir av straffelovens §§ 86 m.fl. - og som har vært gjenstand for den skarpeste kritikk - viser saavisst ikke noen amnesterende tendens naar det gjelder omfanget av landsvikere, men er i höi grad egnet til aa villedde saavel politi som domstoler. Specielt de underordnede instanser, som overbyrdes med saker, kan ikke gi sig til saa nöie i hvert enkelt tilfelle aa granske den lovlige anvendelse av anordningens bestemmelser. Bare en ting som fortolkningen av begrepet "utilbörlig" i anordningens § 2, III, og som hele konstruksjonen "ökonomisk landsvik" hviler paa gir i sig selv saa rike muligheter for vilkaarlighet i avgjørelsene at man ikke er tjent hermed, saa meget mere som straffeloven ikke benyttter sig av et slikt uttrykk i denne forbindelse og det samtidig maa være paa det rene at storparten av forretningene med tyskerne er fullt lovlige og straffrie.

Naar saa avgjørelsene for tusenvis av menneskjebner ligger i hendene paa folk, som tildels er fyllt med opinion for ikke aa si hat og tildels er uövede i vurderingen av disse saa mangesidige og vanskelige problemer, vil man lett forstaa at dette kan före til de merkeligste rettsavgjørelser til uoprettelig skade for vaart för saa utmerkede rettssystem.

Forholdet er kommet dithen at en forretningsmann, som har en ondsindet konkurrent - ja en tilfellig uvenn - kan vente sig hvadsomhelst, saafremt han paa en eller annen maate har omsatt varer, eller ydet okkupanten tjenester, det være sig noksaa beskjedent. De straffbefriende omstendigheter "tvang", "paalegg", "rekvisisjoner" etc. kan det jongleres med nærmest etter behag, idet man ikke kan opstille særlig sterke krav til beviset, da forholdet som regel var at tyskerne ikke vilde gi formelt skriftlige paalegg, selv om levering fandt sted etter forlangende. Paa den annen side har vi de tilfeller - og herunder hörer de fleste - at vedkomne selv uopfordret laa paa kne for aa faa lov til aa levere, og senere selv sørget for at bestillingene fikk den rette - for ham straffbefriende form. Hörer man med til det riktige selskap er det lett aa finne en passende undskyldning for sine transaksjoner og blir trodd paa det. Hvilken vilkaarlighet og meningsløshet dette kan före til kan best illustreres ved eksempler fra virkeligheten:

En fremstaaende forretningsmann, innehaver av en av vaare landskjente bedrifter, leverte under den første del av okkupasjonen, svære kvanta varer til tyskerne, direkte og paa helt frivillig basis. Da han senere fikk "kolde fötter" benyttet han sig av en mellemmann vel vitende om at varene gikk til samme tyske avdeling som för. Han selv har etter krigen faatt de største æresbevisninger fra överste hold, mens mellemmannen, som kun har omsatt en brökdelen av varene og til samme avtager, av politiet herfor er innstillet paa fengselsstraff, böter og inndragning, foruten tap av borgerlig aktelse.

Og dette er ikke noe enkeltstaaende tilfelle. Eksemplernes antall kan fylle en bok!

Endel av de avsagte domme har da ogsaa tilgangs bevist at de underordnede domstole ikke har maktet aa trekke de riktige konsekvenser av landsvikeranordningens mangeartede juridiske spissfin-digheter.

I dom avsagt av Drammens Byrett för jul uttales saaledes om en "brakkebaron", at hans forhold nokk maatte anses som höist graverende, men dog ikke av den art at man antok det rammes av strl. § 86. Konsekvensen herav skulde da blitt frifinnelse for landsvik. Allikevel dömmes - "amnesteres" - vedkomne etter anordningens § 2 til 1 3/4 aars fengsel, tap av diverse statsborgerlige rettigheter foruten böter og inndragning, for et forhold som i sin helhet laa forut for anordningens tilblivelse. Konklusjon: Et lyspunkt forsaavidt som domstolen har overveiet anvendelsen av strl. § 86, men ellers en sørgelig mangel paa juridisk forstaaelse og et bytte for den villedning anordningen har bragt i vaare tidligere saa utmerkede strafferettsregler.

Imidlertid vil sikkert de fleste dommere nöie sig med en blott og bar henvisning til straffelovens § 86 uten aa reflektere nærmere over hvad der ligger heri, og nettop der ligger den største fare:

Forholdet vil ikke bli bedömt med strl. § 86.s strenge bestemmelser om landsvik for öie, men ut fra den höist utvidende, autentiske fortolkning landsviksanordningen ved en tilsnikelse har gitt det samme begrep.

De uttrykksmaater landsviksanordningen benytter sig av om begrepet økonomisk landsvik bringer snarere tanken hen paa almindelige forseelser, jfr. uttrykket "utilbørlig" og trustlovens samme, bare med den forskjell at begrepet i den ene forbindelse gjelder inndragning og bøter (trustloven) mens det i den annen relasjon kan bety 8 aars tvangsarbeide. Begrepet "utilbørlig forretningsvirksomhet med fienden" maa jo i og med landsviksanordningens bestemmelse herom anses innfortolket i straffelovens § 86, og kan fölgelig ogsaa straffes etter sistnevnte strengere bestemmelse, hvis man skulde finne dette hensiktsmessig.

Det er aapenbart at man paa denne maate vil maatte regne med en rekke fellende domme for landsvik, som man ellers vilde undgaatt om straffelovens bestemmelser fortsatt hadde faatt lov til aa staa som eneste straffebestemmelser for disse forhold. Det sier sig ogsaa selv at naar domstolene kan gaa helt ned til en mindre bot for landsvik, da blir straffelovens alvorlige begrep temmelig utvisket, og ikke lenger gjenstand for den ansvarsfylte og innskrenkende fortolkning bestemmelsene om landsvik med minimumsstraff 3 aar etter strl § 86 rettelig skal underkastes.

Straffelovens § 86 har forövrig neppe sikte paa en situasjon, som den vi kjenner fra okkupasjonstiden, men vel nærmest paa en klar krigssituasjon paa en krigsskueplass, hvor der, for egen vinnings eller personlige fordelers skyld ydes fienden støtte og kynisk begaas handlinger, som enhver maatte vite var til skade for eget land. De jurister og myndigheter, som i sin tid satte straffelovens bestemmelser om landsvik ut i livet, tok sikte paa en helt annen situasjon, og har neppe i sin vildeste fantasi tenkt sig muligheten av den "juridiske utvanding" begrepet nu ved landsviksanordningen nu har vært gjenstand for. Naar hertil kommer at vaar fremste strafferettseksper professor Jon Skeie likefrem uttaler at anordningen ikke har noen rettsgyldighet, men strider mot grunnlovens §§ 17 og 97 m.fl., se hans brosjyre "Landsvik" side 19 avsnitt C, ved siden av den knusende dom professor Johs. Andenes i sitt opsett "Omkring rettsopgjöret", side 10 - 11 feller over anordningens landsviksbegrep, er det ikke til aa undres over at der er opstaatt uro omkring rettsopgjöret.

Denne anordning, som man dömmet etter, er forfattet i dölgemaal og utstedt av en regjering hvis forfatningsmessige myndighet hertil i beste fall kan karakteriseres som ytterst tvilsom, en regjering som i de 5 aar den var borte fra landet kun hadde tilfellige og mangelfulle forbindelser med hjemlandet, og som av mange lastes for nettop den situasjon vi kom op i, og hvis eget forhold derfor vel för eller senere skal granskes!

Endelig er aa bemerke at anordningens bestemmelser var beregnet paa en helt annen og alvorligere situasjon i krigens sluttface enn den fredlige lösning vaart land av skjebnen blev forundt.

Enhver jurist med noen respekt for vaare nedarvede strafferechtsprincipper, bör forlange at denne anordning i sin helhet fra nytt av blir gjennomarbeidet og prøvet punkt for punkt av vaare nuværende lovlige myndigheter, saavel av lovkomite som av ting paa den for straffelove foreskrevne maate. Först da, naar vi har faatt en virkelig lov etter vaar konstitusjons regler, og som er nöie avpasset etter straffelovens landsviksbegrep, först da kan vi si at rettsopgjöret hviler paa et sikkert grunnlag.

De problemer vaart rettsvesen, som følge av landsviksanordningen vil komme til aa staa ovenfor, naart det gjelder rettsoppgjøret med forretningsstanden, bør kunne undgaas ved her aa følge den av fhv. regjeringsadvokat Kristen Johansen for disse forhold spesielt optrukne linje, som klart og utvetydig gir uttrykk for vaar "førkrigsjus". Den "krisejus", som man nu staar i ferd med aa slippe løs paa folket, kan faa de uheldigste følger for vaart rettsliv i frentiden. Det sier sig selv at Kr. Johansen dengang han avga sin betenkning var fullt opmerksom paa straffelovens bestemmelser om landsvik, og paa hvilke konsekvenser hans betenkning vilde faa for landets forretnings- og næringsliv.

En dom som synes aa trekke i retning av hans betenkning er forøvrig faldt ved Oslo Byrett i januar maaned d.a. Et firma som blev innregistrert i august maaned 1940, og som hadde utført anleggsarbeider for tyskerne for ca. 7 millioner kroner, blev kun ilagt böter og inndragning, ikke fengselsstraff eller rettighetsstraff av noen art. De fleste vil finne det rimelig at folk som har tjent under krigen paa tyske opdrag, bør legge fra sig denne avanse til fordel for gjenreisningen, men aa betegne det meste av dette som landsvik og ilagge haarde fengselsstraffe herfor, staar neppe for en saklig juridisk kritikk.

Skal der bli noen holdning i bestemmelsene om landsvik, maa begrepet fortolkes ut fra bestemmelsene i straffeloven, og ikke ut fra den höist utvidende fortolkning landsviksanordningen selv har gitt begrepet, saa meget mere som anvendelsen av hele anordningen nettop bygger paa den forutsetning at forholdet först og fremst maa være straffbart etter den almindelige straffelovs bestemmelser.

Under okkupasjonen brukte tyskerne mellom 11 og 12 milliarder kroner, som i sin helhet blev brukt her i landet. Ca. 10% gikk til de militäres sold, mens resten blev brukt i næringslivet til opkjöp av alle slags varer, materialer og utförelse av militäre anlegg. Skal en etterspore om mottagerne av disse belöp - spesielt de mange arbeidere blev paatvunget pengene, vil vaart rettsapparat være optatt hermed i flere aar fremover, og noen annen jus for arbeiderne enn den som det er meningen aa praktisere overfor forretningsfolk, lar sig neppe forsvare, spesielt naar det var ganske almindelig at almindelige arbeidere ofte tjente mere enn forretningsfolk og lönninger fra kr. 200 til kr. 500 pr. uke var ganske almindelige paa de tyske anlegg.

Som forholdene nu er synes det aa raade den mest totale mangel paa rettssikkerhet og paa princippet likhet for loven. Ingen kan föle sig trygg for de følger gammelt uvensskap, konkuransenidd og andre lave menneskelige egenskaper kan före med sig i dette rettsoppgjör. Bare ved avdelingen i Oslo er det etter opplysninger i pressen innkommet over 80.000 slike anmeldelser. De foretatte arestasjoner i disse saker er faa og höist tilfellige. I svært mange tilfelle faar en fölelsen av at privathevnen igjen er kommet i forgrunnen i vaar strafferettspleie.

Hertil kommer den utvidede adgang til varetektsfengsel, som politiet i disse saker kan benytte sig av, og som i praksis har medfört at en siktet kan bli sittende paa nærmest ubestemt tid. Naar en enkelt forhörsrettsdommer i den förste tid under rettsoppgjøret skulde ekspedere ca. 50 fenglingskjennelser pr. dag - eller gjennemsnittlig 1 pr. 5. te minutt, nu ca. 25 eller 1 pr. 10. minutt, sier det sig selv at politiets begjering og direktiver stort sett maatte fölgese.

Paa denne maate har politiet hittil faktisk bestemt straffutmaalingen, mens denne funksjon vel rettelig tilkommer retten. Specielt overfor "profitører" - hvor det kan stille sig tvilsomt om straff overhodet kommer til anvendelse, har dette system vært uheldig.

Det er innlysende at de landskjente storbedrifters virksomhet er foregaatt i bevisstheten om at den var uangripelig og i full overensstemmelse med de nedarvede prinsipper, som er kommet til uttrykk i folkerettens bestemmelser. Det av følelser og opinion - under krigen forberedte - nu betonte oppgjør, bør vike plassen for et mere saklig og veloverveiet rettsoppgjør bygget paa straffelovens aand og bestemmelser. Skal der trekkes op noen rettningslinjer for disse forhold, bør man anstendigvis ta hensyn til de direktiver forretningsstanden i sin tid lot innhente hettop herom, og som sammen med de ledende forretningsmenns direkte opfordring og eget eksempel, var avgjørende for saa manges forretninger med okkupasjonsmyndighetene. Videre maa man ta i betraktning at okkupasjonen strakte sig over et tidsrum av hele 5 aar, og før eller senere under denne tid maatte storparten av vaare forretningsfolk komme i en viss kontakt og økonomisk forbindelse med okkupanten for i det hele tatt aa kunne eksistere. Endelig er aa bemerke at vaare myndigheter i London, fullt bekjent med disse forhold, lot de passere upatalt helt til langt ut i 1944 og da for kun aa uttale at disse krigsfortjenester skulde belegges med 100% skatt, men ikke med ett ord aa nevne at det ogsaa var straffbart som landsvik. Naar regjeringen forholdt sig paa denne maate hadde det formodentlig sin aarsak i at den ikke selv kunde anvise folket en annen og bedre utvei til opretholdelse av livet enn den man var henvist til i okkupantens tjeneste.

Ut fra disse betraktninger maa man komme til et annet resultat og en helt annen formulering enn landsviksanordningens § 2 avsnitt III. Utgangspunktet maa være at saalenge en næringsdrivende ikke gaar lenger i sin "bistand" til okkupanten enn den Haagreglene gir okkupanten rett til aa forlange bør vedkomne ikke kunne straffes for landsvik for kontrakter eller samarbeid med okkupasjonsmyndighetene. Om dette samarbeid oprinnelig er kommet istand etter okkupantens eller vedkomne forretningsmanns initiativ bør ikke være avgjørende. Herved undgaas den uensartethet man ellers vil faa i rettsavgjørelsene om sakenes utfall skulde være avhengig av hvor behendig vedkomne forretningsmann har innrettet sig. Det vilde ogsaa unektelig ta sig noe eiendommelig ut om de forretningsmenn som gikk i spissen for dette samarbeid med okkupanten gaar fri, mens de som fulgte deres anvisning skulde faa alvorlige fengselsstraffe.

Da landets regjering ikke med rettsvirkning kunde gi kontraktordre mot de i Haagkonvensjonen opstillede forskrifter, se Skeie, Landsvik s.41, avsnitt II, skulde spørsmålet etter dette innskrenke sig til: Hvad kunde okkupasjonsmyndighetene etter Haagkonvensjonen ikke fordre av den besatte stats innvaanere?

Dette gir konvensjonens artikler 43 - 52 selv svaret paa. Okkupanten kan ikke fordre tjenester eller prestasjoner som direkte hører til "krigsoperasjoner mot fedrelandet" eller som umiddelbart tjener et krigsoperasjonsformaal rettet mot vaare allierte. Innlater man sig frivillig paa denslags er det landsvik, men her ligger ogsaa den naturlige begrensning for anvendelsen av straffelovens § 86 m.fl. Specielt synes dette klart i betraktning av at det er et langt sprang mellom det at en handling er rettmessig, og det at den er belagt med en minimumsstraff paa 3 aar, ved siden av at Haagkonvensjonens bestemmelser maa forutsettes avfattet med det internasjonale landsviksbe-

grep for öie, saaledes at en okkupant med støtte i konvensjonen ikke bör kunne fordre tjenester - som hvis tilbudt frivillig - maatte betraktes som regulært landsvik.

Et eksempel vil kanskje best illustrere dette:

Det aa bygge brakker for okkupanten bör i og for sig ikke belegges med straff. De fleste brakker gikk forövrig til tyskernes behov her i landet, hvorved den civilå befolkning blev spart for rekvisisjoner i större utstrekning enn tilfellet var. Helt annerledes stiller det sig med den entreprenör, som gjennom det tyske innkjöpskontor til stadighet stod i direkte kontakt med Östfronten, for pr. fly aa leverø sine speciallavede, flyttbare brakker, til bruk i de forreste linjer.

Da ingen "profitör"sak hittil har vært forelagt Höieste-rett, kan disse forhold ennu rettes og bringes i overensstemmelse med vaare nedarvede rettstradisjoner!

Naar historiens dom engang skal skrives om forholdene i Norge etter 7. mai 1945 vilde det være lite smigrende for vaart rettsvesen om vaar strafferettsekspert, professor Jon Skeies ord : "Vi har aldri i vaar historie hatt en saadan rettlöshet", Se "Landsvik" side 18. her skulde gaa igjen.

Oslo i februar 1946

Det er usikkert hvem som har skrevet dette. Ragnar Omberg sier idag (16/6-91) at det muligens er hans far, Ole Omberg. Denne utredning er skrevet med en annen maskin enn den Ole Omberg vanligvis brukte. Dessuten er det brukt aa der Ole Omberg i andre skrifter har brukt å. Denne utredning ser ut til å være mangfoldiggjort ved duplisering. Omberg brukte ellers blåpapir. Hvis dette er originalen, har dog dette forhold ingenting med saken å gjøre.

16/6-91.

Leiv Naudstad